

ברכת שהחיינו ביו"ט שני

ביצה שנולד ביום ב' של ר"ה

כתב הטור (או"ח תר) ביצה שנולדה ביו"ט הראשון של ר"ה או שום ד"א שנתלש בו מן המחובר אסור גם בשני, אע"ג דבשאר יו"ט מותר בשני הכא אסור דתרווייהו חשיבי כחדא קדושתא.

היינו דבכל יו"ט שני שהסיבה שנהגו שני ימים בחו"ל הוא משום שהיה ספק להם מתי קידשו את החודש, א"כ ממה נפשך, אי אתמול היה חול אז נולד בחול, ואי היום חול גם מותר משום שהרי ביתה שנולד ביו"ט מותר למחרת. משא"כ לענין יו"ט שני של ר"ה גם בביהמ"ק לפעמים נהגו שני ימים, משום תקנת ר"י בן זכאי שאין לקבל עדים בר"ה אחרי מנחה, דפעם אחת קלקלו הלויים בשיר של קרבן תמיד של בין הערביים, ולכן היכא שבאו אחרי מנחה נהגו "קודש" יומים, ומה"ט נחשב ל"קדושה אחת".

ברכת שהחיינו ביום ב' של ר"ה

וכן לענין שהחיינו בליל יו"ט ב' על הקידוש וביום השני על השופר, הביא הטור שכתב רש"י שבתשובה רבותי אומרים שאין אומרים שהחיינו אלא בראשון, והטעם דקדושה אחת הן וכחד יומא אריכא דמי. אבל רש"י עצמו כתב שצריך לומר שהחיינו, והעיד שכך נהגו במקומו ובכל המקומות שעבר. ואין חילוק בין יו"ט של ר"ה לשאר יו"ט של גליות אלא לענין ביצה ומחובר לאסור של זה בזה, וטעמא משום דאף בזמן ב"ד פעמים היו עושין ב' ימים אע"פ שלא היה שם ספק, שיום ב' הוה עיקר יו"ט, והיו גומרים יום א' בקדושה שלא יזלזלו בו לשנה הבאה, אבל לענין זמן ממ"נ אי ספק הוא אומר זמן, ואי אמנהגא דב"ד סמכינן שהיו נוהגין היום קודש ולמחר קודש אומרים זמן, דהא מיום ב' היו מונין תיקון המועדות והוא עיקר ר"ה, וצריך לומר בו זמן וכן הלכה.

בגד חדש

וכתב הטור בשם הרא"ש שטוב שיקח פרי חדש ויניחנה לפניו ויברך שהחיינו, ויהא דעתו גם על הפרי ויצא ידי ספק, וכן היה נוהג מהר"מ מרוטנבורק. אבל אם חל יום ראשון בשבת, שלא תקע בשופר ביום הראשון, לכו"ע יש לומר זמן בשופר ביום שני כיון שלא בירך בראשון.

[דרך אגב אפילו לפי החומרא ללבוש בגד פרי חדש, אין הענין אלא לגבי המקדש, אבל אין ענין כלל שכל אחד יטעום מה"שהחיינו", שממ"נ אם יש חיוב אין צורך לפרי, ואם אין חיוב, אין חיוב. ורק המקדש שחש לברכה לבטלה יש ענין לברך שהחיינו.]

ועי' בב"י בשם הגהות מיימון (פ"ג אות ז) בשם רבינו שמחה דאפילו החולקים על רש"י הני מילי בקידוש אבל בתקיעה מודו שצריך לברך. והעולם נוהגין לחזור אחר פרי חדש כדי לברך עליו זמן בקידוש, אבל בשופר אין מברכין זמן כלל בשני אא"כ חל יו"ט ראשון בשבת.

וכן פסק המחבר (או"ח תר, ב) וז"ל בקידוש ליל שני ילבש בגד חדש או מניח פרי חדש ואומר שהחיינו, ואם אין מצוי בגד חדש או פרי חדש, עם כל זה יאמר שהחיינו.

ברכת שהחיינו על שופר ביום שני

אבל לענין שופר כתב המחבר (שם סעיף ג) שרק אם חל יום ראשון בשבת, אומרים שהחיינו, בשופר ביום שני. וצ"ב למה אינו מברך שהחיינו, מ"ש קידוש שצריך לברך גם ליל שני.

והיה אפשר לומר שס"ל דלא גרע משעת עשייה, דקי"ל שאם בירך בשעת עשיית הסוכה או הלולב שוב אינו מברך בעת קיום המצוה, ומה"ט ביו"ט שני מברך קידוש ואח"כ זמן (תרסא, א). וכתב המשנ"ב הטעם דזמן לא קאי אלא אקידוש ולא אסוכה, דאף אם יום ראשון חול יצא בזמן דסוכה, דלא גרע מאלו בירך זמן בשעת עשיית הסוכה דיצא. אבל זה קשה שהרי למעשה לא מברכים בשעת עשיית השופר, כמש"כ המשנ"ב (תרמא, ב) על הא שכתב במחבר שמעיקר הדין היה ראוי לברך בשעת עשיית הסוכה, וז"ל ודוקא דבר שעושין אותו משנה לשנה, אבל שופר ומגילה שעושין אותן לכמה שנים אינו מברך שהחיינו על עשייתן. (ועי' לק' עוד טעמים בזה).

עוד העירו שאפילו אם נאמר ששייך לברך על עשיית השופר אבל הוא לא עשה שופר א"כ איך יפטור משהחיינו

בשעת המצוה. ולפי"ז יש להסתפק במי שהוא עצמו לא עשה הלולב או הסוכה האם חייב לברך ביום שני, ופשוט שהמנהג שאינו מברך, וצ"ע.

שוב התבוננתי שכל זה אינו נכון, דיעויין ברא"ש (סוכה ד, ב) שמביא בשם הר"י דעכשיו שנהגו לברך זמן בשעת נטילה א"כ צריך לברך גם ביום שני, דשמא יום ראשון חול הוא ולא יצא דזמן לא נתקן לאומרו אלא בשעת נטילה או בשעת עשייה אפילו בחול, ואם לא אמרו בשעת עשייה ואמרו בחול לאחר עשייה לא יצא וצריך לאומרו בשעת נטילה. הרא"ש חולק וכתב דשאני הכא דנטלו לשם מצוה לברך עליו, ועדיף טפי מנטלו בחול אחר עשייה. הרי לן שברכת שהחיינו בשעת ש"מקיים" המצוה (אע"ג דלא הוי מצוה!) עדיף מברכת שהחיינו בשעת עשייה. א"כ מה כתבו דלא גרע משעת העשייה, הכוונה שעצם זה שעושה לשם מצוה די שיחול הברכה.

א"נ יש לפרש שס"ל להמחבר שברכת שהחיינו בשעת קידוש של ליל שני יפטר גם השופר, ואפילו אם נאמר שברכת שהחיינו בר"ה אינו אלא מדרבנן, וברכת שהחיינו על השופר הוי מה"ת, אבל ביום שני גם המצוה אינו אלא מדרבנן, וכקושייתנו על ספר המנהגים לק'.

אבל הרמ"א כתב דיש אומרים לאומרו אפילו אם חל יום ראשון בחול, וכן המנהג במדינות אלו. וכתב המשנ"ב (שם ס"ק ז) היינו אפילו בלא בגד חדש ופרי חדש, משום דהא היום אין יוצאין בתקיעה של אתמול, ולא אמרינן יומא אריכתא הוא, ומ"מ לכתחילה טוב שילבש התוקע בגד חדש בשופר. ועיין בב"י דבמקומו נהגו שלא לברך שהחיינו בשופר ביום ב', אכן אנו נוהגין כהרמ"א.

ברכת שהחיינו על לולב ביו"ט שני

איתא בשו"ע (או"ח תרסב, ב) שאינו מברך זמן ביום שני על הלולב, אא"כ חל יום ראשון בשבת. וכבר העירו המפרשים שלענין שופר חולק הרמ"א על המחבר וכתב שלכתחילה ילבש בגד חדש או יניח פרי חדש, ואילו לענין לולב לא השיג על המחבר, משמע שמודה לדבריו שא"צ להדר אחר פרי חדש, וצ"ע מאי שנא.

האם ברכת שהחיינו הוי דאורייתא

והנה כתב המג"א (תרסב, א) שב"מנהגים" (ר"א טירנא) כתב דזמן הוי דאורייתא, ודבר תימא הוא, ואפשר דכוונתו דלית ביה פלוגתא משא"כ בר"ה דאבעיא להו בגמ'.

וז"ל ספר המנהגים (חג הסוכות ד"ה ביום שני) ביום שני ... ואין מברכין שהחיינו על לולב. וא"ת מאי שנא מן השופר שמברכין עליו שהחיינו שני ימים, ויש לומר זמן ליל ראש השנה מדרבנן לכן אינו פוטר השופר מלברך זמן. הג"ה: משום דאיבעיא להו אם ראש השנה ויום כפור כרגלים ולא איפשיטא.

וז"ל הגמ' (עירובין מ, ב) ואמר רבה כי הוינא בי רב הונא איבעיא לן מהו לומר זמן בראש השנה וביום הכפורים כיון דמזמן לזמן אתי אמרינן, או דילמא כיון דלא איקרו רגלים לא אמרינן לא הוה בידיה. ומפרש המנהגים שזה ברור שאין חיוב דאורייתא כמו שאר יו"ט משום דלא איקרי חג, וכל הנידון אינו אלא אם יש חיוב דרבנן. וכן מבואר במרדכי השלם (הובא בב"ח תקפה ובמרדכי השלם מהדורת מכון ירושלים) בסוף סוכה (סי' תשסה) וז"ל ראיתי בשם הגאונים דהא דמברך אקידוש דראש השנה שהחיינו ואינו פוטר זמן דתקיעת שופר היינו משום דלאו דאורייתא היא אלא רבנן שוינהו כרגלים, דהא בעיא היא בסוף פרק בכל מערבין (מ, ב) אי אמרינן זמן בראש השנה ויום הכפורים משום דלאו רגלים נינהו, ואסיקנא דאומר זמן מדרבנן.

ומה"ט אין ברכת שהחיינו של קידוש פוטר שהחיינו של שופר, משום שדרבנן אינו פוטר דאורייתא. וכ"כ המרדכי וז"ל והשתא לא אתא זמן דמדרבנן אקידוש ומפיק זמן דתקיעת שופר דאורייתא, אבל זמן דסוכה שעל הכוס מדאורייתא היא ומפיק זמן דלולב דהוי דאורייתא. (לדבריו גם ביום הראשון של סוכות לא מברכים שהחיינו על הלולב).

למה שהחיינו של קידוש ליל יו"ט שני אינו פוטר השופר

וצ"ע שבי"ט שני גם השופר אינו אלא מדרבנן, א"כ למה שלא יפטר שהחיינו של קידוש ליל יו"ט שני. וכן קשה אמש"כ בהגהות אשרי (עירובין פ"ג סי' י) בשם רבינו ניסים גאון, וז"ל רבינו שמואל בשם רבינו ש"י אומר שיש לומר זמן גם ביום שני אתקיעת שופר, ורבינו ניסים גאון השיב לרב ברוך גאון דזמן סוכה שהוא דאורייתא פוטר

את הלולב, ואין זמן של ר"ה שהוא דרבנן פוטר את השופר מלומר עליו זמן, משמע שגם הוא סובר שאין זמן של קידוש פוטר זמן של שופר אפילו ביום שני, וצ"ע כנ"ל.

שו"מ להדיא בספר תשב"ץ קטן (סימן קנא) שכוונתו לומר שגם ביום שני של ר"ה אין מברכים. וז"ל שאל רב ברוך לרבינו נסים גאון מפני מה אנו מברכין זמן בשני ימים טובים של ר"ה על תקיעת שופר, ועל נטילת לולב אין אנו מברכין כ"א פעם אחת זמן. והשיב לו, זמן סוכה שהוא דאורייתא כיון שבירך פעם אחת זמן בלילה אינו צריך לברך ביום דאתי דאורייתא ומפיק דאורייתא. ומה שאנו מברכין זמן על הלולב ביום ראשון של סוכה לפי שהזמן שבירך בליל סוכה היה בשביל עשיית סוכה ולא בשביל נטילת לולב, אבל הזמן דראש השנה שהוא מדרבנן זמן שבירך בלילה אינו פוטר את של יום שהוא דאורייתא, וצ"ע כנ"ל.

לא גרע משעת עשייה

וכתב בהגהות המנהגים (ריד) שלפי זה נ"ל דדוקא גבי סוכה שייך לומר דיצא בזמן אפילו אם היה חול ולא לגבי לולב.

ר"ל שמבואר לעיל במנהגים שליל יו"ט שני לא צריך לברך שהחיינו על הסוכה, ומה"ט מברכים זמן לפני ברכת לישב, וע"כ הטעם שאפילו אי אתמול היה חול ברכת שהחיינו מועיל גם לסוכה, שהרי מעיקר הדין מברך שהחיינו בשעת עשיית הסוכה, א"כ זה שבירך אתמול אפילו אי הוי חול לא גרע משעת עשייה.

אבל א"כ קשה למה צריך לכתוב שברכת שהחיינו בליל שני פוטר הלולב, בלא"ה כמו שאין חיוב לברך על הסוכה ליל שני, דלא גרע משעת עשייה, ה"נ אינו חייב לברך על הלולב ביום שני, שהרי גם על הלולב אפשר לברך בשעת עשייה, א"כ אפילו אי אתמול היה חול לא גרע משעת עשייה. אמנם צ"ע מה סברא יש לחלק ביניהם.

חילוק בין שופר ללולב

ממשיך המג"א וז"ל ול"נ טעם אחר משום דבלולב אם בירך זמן בשעת עשייה יצא, וכמ"ש סי' תרמ"ח, ולכן אפילו אי הוי אתמול חול יצא בשעת עשייה דלא גרע משעת עשייה, משא"כ בשופר.

רצה ליישב בזה למה לענין שופר ס"ל להרמ"א שמברכים שהחיינו גם ביו"ט שני, ואילו בלולב לא מברכים אלא ביום ראשון. וע"ז תי' שרק בלולב אומרים שאפילו אי אתמול חול לא גרע משעת עשייה, שהרי מדינא דגמ' מברכים בשעת עשיית הלולב. משא"כ בשופר לא מברכים בשעת עשייה.

ובספר מחצית השקל מציין לדברי המג"א (תרמ"א, א) שדוקא בדבר שעושין אותו משנה לשנה מברכים שהחיינו בשעת עשייה, אבל שופר ומגילה שעושין אותן לכמה שנים אינו מברך שהחיינו על עשייתן, ונר חנוכה נמי אין מנכר שעושה לשם מצוה.

וצ"ע, שלפי מה שהבאנו לעיל בשם הראש שאם עוסק במצוה עצמה עדיף משעת עשייה, א"כ אפילו אם נאמר שאין ברכת עשייה בשופר אבל כשתוקע ביום ראשון עדיף.

ברכת שהחיינו בשעת תקיעת שופר

ובספר המכתם (סוכה מו, א) כתב דבר מחודש, שאין מברך שהחיינו על השופר משום שעשיית השופר מפחידו, שמזכיר לו יום הדין, ולכן א"א לברך שהחיינו, שרק על דברים שמשמחים מברכים שהחיינו. אבל יש להעיר מעצם מה שמברכים שהחיינו על מצות שופר בר"ה, ואף שמזכיר לו יום הדין. וי"ל שבשעת עשיית המצוה אע"פ שיש פחד אבל השמחה שיש בקיום המצוה גובר על הפחד, ויכול לברך שהחיינו. וחתני היקר הרב יוסף יהושע ברזון שליט"א רצה לתרץ, שבעשיית השופר, השופר הוא זה שמזכיר לו יום הדין ולכן אין לו לברך, אבל בר"ה עצמו שהוי כבר יום הדין, אין תקיעת השופר מזכיר אותו ומפחידו, שהרי יום הדין כבר בעיצומו, ולכן שפיר יכול לברך שהחיינו על המצוה.

ועיין בלבוש (שם תרסב, ב) שהוסיף עוד טעמים למה אין מברכים בשופר על עשייתו, א' שאין כל אדם אומן לעשות שופר, וכיון שרוב בני אדם אינם יכולים לעשותו לעצמם אלא אחרים עושים להם, א"כ אין הברכה מוטל עליהם אלא עד שתוקעין בו, ולא על העשייה. ב' שדווקא בלולב שייך עשייה מה שצריך לתקנו ולאגדו עם מיניו זה

הוא עשייתו, אבל גבי שופר אין שייך בו עשייה כלל, שהרי יכול ליקח קרן מן האיל כמו שהוא נברא ויכול לתקוע בו בלי שום תיקון, ומה שחותך את ראשו עד חללו אין זה נקרא עשייה, שהרי אינו משנהו מברייתו אלא שחותך ראשו, והוא דומה לחתיכת הלולב ומיניו מן האילן שאין מברכין עליו שהרי מה שחותך אותו או מיניו מן האילן אין זה נקרא עשייתו, עד שאוגד אותו עם מיניו דקי"ל מצוה לאוגדו וזהו עשייתו.

תירוצו של הט"ז

בעיקר קושיית המג"א מה ההבדל בין שופר ללולב, תי' הט"ז (תרסב, א) וז"ל אע"ג דגבי שופר מנהגינו לומר זמן אפילו ביום שני, שאני התם דלפעמים עיקר הקדושה הוא ביום שני כמ"ש שם בסימן ת"ר, עכ"ל. ותירוץ זה הביא המשנ"ב (שם, ב).

וביאור דבריו הם, דהנה בעיקר מה שמצינו שמברכים שהחיינו ביום השני בשופר, מקורו בדברי תשובת רש"י, הובא ברא"ש סוף מסכת ר"ה, ובטור סימן ת"ר, ובהגהות מיימוני בהלכות שבת (פרק כט), דהנה בסוגיא דביצה (ד, ב) מבואר דשאני ראש השנה מכל המועדים לענין ביצה שנולדה ביו"ט, שבכל יו"ט נולדה בזו מותרת בשני, אבל בראש השנה אסורה אף בשני משום דקדושה אריכתא היא.

ומדויק ברש"י שלא חלק על הגאונים שהטעם שמברך שהחיינו הוא משום דר"ה הוי ככל יו"ט שני, אלא הוסיף שם לומר משום דיום שני של ר"ה הוא עיקר, אבל לענין זמן ממ"נ, אי ספק הוא אומר זמן, ואי אמנהגא דב"ד סמכינן שהיו נוהגין היום קודש ולמחר קודש, אומרים זמן, דהא מיום ב' היו מונין תיקון המועדות והוא עיקר ר"ה וצ"ל בו זמן. וביאור דבריו, דמשיב על מה שכתבו רבותיו שאין לומר זמן משום שהוא קדושה אריכתא, דממ"נ, אם נהגינן לגבי זה כמו בזמן שנהגו ר"ה שני ימים מספק, א"כ הוי ככל יו"ט שני, ואם משום מנהגא דב"ד שנהגו לעבר השנה אפילו שלא מחמת ספק, א"כ הגם שלענין ביצה הוא יומא אריכתא, מ"מ היום השני של ר"ה הוא העיקר, ויום הראשון נהגו קודש רק שלא לזלזל בו, ולכן גם בזמן הזה יש לומר שהחיינו ביום השני.

ולפי זה תירץ הט"ז, דזה הטעם שמברכין בשופר ביום השני, משום דכיון דיום שני עיקר א"כ יש לו לברך שהחיינו ביום השני. וטעם זה גם הביא המשנ"ב.

והנה בעיקר מה שלא תירץ הט"ז כתי' הלבוש והמג"א, י"ל דסבר שעיקר הטעם שבשופר לא מברכין על העשייה הוא רק משום סברת המרדכי שאינו נוהג משנה לשנה, אך אם בירך בדיעבד לא הוי ברכה לבטלה [ודלא כהטעמים האחרים של הלבוש שלא שייך כלל ברכה על עשייה בשופר], א"נ סובר כנ"ל שהכא שברך בשעת עשיית המצוה עדיף טפי ולכן לולי סברתו היה סוף סוף היה פטור מלברך ביום השני.

אך צ"ע מה תירץ בזה על הקושיא מ"ש מלולב, הרי הגם שיום שני עיקר, מ"מ הרי הט"ז עצמו כתב הסברא שלגבי לולב אמרינן שברכה שבירך ביום ראשון לא גרע מבירך בשעת עשייה, וא"כ סוף סוף גם בשופר נימא הכי שכיון שבירך ביום ראשון לא גרע משעת עשייה, ומה איכפת לו שיום שני עיקר, וע"כ שצריכים לתרץ כתי' המג"א והלבוש דלגבי שופר לא שייך עשייה, ושוב מה הוצרך להאי טעמא דיום שני עיקר.

ואולי י"ל שהסברא שיום שני הוא עיקר כ"כ חזק שאז לא נאמר שברכתו ביום ראשון לא גרע משעת עשייה, שרצו שיברך ביום שני להראות שזה עיקר היום.